

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair
in Bioethics
University of Haifa

Международный государственный экологический
институт имени А.Д. Сахарова Белорусского
государственного университета

**TIBBIY TA'LIMDA ETIKA VA
INTEGRATSIYA MASALALARI**

**xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
(16 fevral, 2021 yil)**

IKKINCHI QISM

Toshkent - 2021

UO,K: 61.613.8

KBK 53.59 (O,zb.Rus.Ingliz)

—Tibbiy ta'limda etika va integratsiya masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari 2021 yil 16 fevralda Toshkent tibbiyot akademiyasi va Toshkent davlat stomatologiya instituti, Samarkand davlat tibbiyot instituti, Qozon davlat tibbiyot universiteti, Belorusiya davlat universiteti, Janubiy Qozog'iston tibbiyot akademiyasi, Qirg'iziston davlat tibbiyot akademiyasi hamkorligida tashkil etilgan konferentsiya asosida tayyorlangan bo'lib, ushbu to'plam tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida Bioetika fanini o'qitishning roli va ahamiyati, tibbiy ta'limda integratsiya masalalariga bag'ishlangan.

Bosh muharrir: t.f.d., professor A.Q.Shadmanov

Tahririyat a'zolari: f.f.d., professor Norqulov D.T., f.f.d., professor Z.M.Muxamedova, t.f.d., professor F.L.Azizova, t.f.d., professor SH.A. Boymurodov, t.f.d., professor Xolmatova B.T., f.f.d. Norqulov S.D., f.f.n., dotsent F.S.Atamuratova, t.f.n., dotsent Alimova M.F.

ISBN 978-9943-6085-1-8

© —TIBBIY TA'LIMDA ETIKA VA INTEGRATSIYA MASALALARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI, 2021-yil 16-fevral.

Keltirilgan dalillar, iqtiboslar va statistik ma'lumotlarning haqqoniyligi uchun maulliflar mas'uldirlar.

© —MUMTOZ SO'Z”, 2021.

<i>Qodirova N.M.</i>	XX asr boshlarida Buxoro amirligida davlatchilik jarayonlarini o'ra maxsus ta'lim tizimi o'quvchilariga o'qitishning metodik usullari	160
<i>Rustamova R.P., Ismailova A., Parmanova N.A.</i>	Yoshlarning sog'bm va barkamol rivojlanish xususiyatlari	163
<i>Umarova S.A.</i>	Shaxsning tafakkur xususiyatlari	168
<i>Норқулов С.Д., Умарова Ф.С.</i>	Жамият ҳаёти ривожиди маънавиятнинг ўрни	170
<i>Авлакулов А.М.</i>	Виртуал олам хатарлари ва ёшлар ахлоқи	173
<i>Буриева Д.А.</i>	Шароф Рашидов ўз даврининг қурбони	177
<i>Искандаров Ш.А.</i>	Ўрта Осиёда арабларнинг миллий ўзликни англаш доир айрим қарашлар	180
<i>Искандаров Ш.А.</i>	Т.Ж. Барфилднинг Марказий Осиё араблари ҳақидаги фикр-мулоҳазалари	183
<i>Қодиров М.М.</i>	Умумтаълим мактабларининг технологик фанларида ўқувчиларни касбга йўллаш техноглогиялари	186
<i>Махмудов Л.Ю., Ғуломова А.Н.</i>	Амир Темур ва темурийлар даврида илм-фан тараққиётида муҳим роль ўйнаган ижтимоий омиллар	189
<i>Насириддинова О.Т.</i>	Оилада ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини шакллантириш масалалари	193
<i>Юлдашева С.М., Юлдашев О.А.</i>	Ёшлар ахлоқий тарбиясида мутафаккир суфи оллоёр қолдирган маънавий меросининг аҳамияти	197
<i>Soliyev A.A., Mirvaliyeva M.Y.</i>	Shaxsning psixologik xususiyatlarida diqqatning roli	201
<i>Отамуратов С.</i>	Ёшлар фаоллигини ошириш омиллари	203
<i>Ostanov J., Suvanova D.</i>	Ekologik barqarorlikni ta'minlashda ekologik ong va madaniyatning o'rni	207
<i>Останов Ж.Э.</i>	Ёшлар экологик маданиятини шакллантиришда миллий қадриятларнинг ўрни	209
<i>Дауланова Х.И.</i>	Мураккаб терминлар тузилишида семантик муносабатлар	214
<i>Қодирова Ш.А.</i>	Буюк аждодимиз Абу Али Ибн Синонинг тиббий ва маънавий-маърифий қарашларининг асрлар оша эътирофи	217
<i>Тилавов Ў.Ғ.</i>	Дунё геоэкологик манзараси ва экологик гуманизм ғоялари	221
<i>Умарова Ф.С.</i>	Янги Ўзбекистон даврида ўзбек этнофаққуридаги янги ланишлар	224
<i>Исҳоқова Ш.М., Абдуллаева Х.Б., Қурбонов Ф.Ч.</i>	Табиий бойликларимизни зардўштийлик динининг муқаддас китоби –Авесто’да эъзозланиши	226
<i>Худаёрова О.К. Бурхонова С.Т.</i>	Аҳолининг тиббий маданиятини юксалтириш йўллари	230
<i>Абдурахманова Н.Х.</i>	Қишлоқ аҳолисининг ҳуқуқий онг ва маданиятини юксалтириш	233
<i>Зияева Д.</i>	Глобаллашув шароитида таълим-тарбия жараёнларининг ўзига хослиги	235
<i>Зияев Ф.</i>	Ҳозирги глобаллашув жараёнида ўзбекистоннинг тинчлик ва барқарор тараққиётни таъминлаш йўлида бмт билан самарали ҳамкорлик муносабатлари	238
<i>Холбеков А.</i>	Глобаллашув жараёнида жамиятда диний қадриятларни мустаҳкамлаш масалалари	241
<i>Холбекова М.</i>	Глобаллашув жараёнида халқимизнинг тинчлик ва барқарорлик учун кураш фаоллигини ошиши	245

Қайд этилишича, ушбу қарор Ўзбекистонни «жуда мураккаб ва оғир йилларда бошқариб, юртимиз тараққиёти йўлида фидокорона хизмат қилган, ижтимоий ва ижодий фаолияти билан миллий адабиётимиз ва маданиятимиз ривожига катта ҳисса қўшган атоқли давлат арбоби, таниқли ёзувчи Шароф Рашидовнинг ёрқин хотирасини улуғлаш ҳамда таваллудининг 100 йиллигини муносиб нишонлаш мақсадида» қабул қилинган.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозим Шароф Рашидов ҳаёти ва ижоди давомида ўзбек миллатнинг дарди билан яшаб ўтди. У ўзининг барча китоблари юртни бугуни ва келажакка катта эътибор қаратганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимдир.

Адабиётлар:

1. Дуров В.А. Орден Ленина. – М., 2005 стр 146-157
2. Горбачёв А.Н. Многократные кавалеры орденов СССР. – М., 2006 стр79-81
- 3.Раззаков Ф.И. «Коррупция в Политбюро. Дело „Красного Узбека— М.: Алгоритм, 2010.
4. Шараф Рашидов. Мгновения жизни. Новости Узбекистана, 6.11.2015.
5. <http://kommersant.uz>. Шараф Рашидов: от учителя до национального лидера Узбекистана.

ЎРТА ОСИЁДА АРАБЛАРНИНГ МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ ДОИР АЙРИМ ҚАРАШЛАР

Искандаров Ш.А.

Тошкент тиббиёт академияси

Аннотация. Ушбу мақола Ўрта Осиёда арабларнинг миллий ўзликни англаш доир айрим қарашлар этномаданий жараёнлар натижасида таҳлил этилган.

Калит сўзлар: тил, манба, кўчманчилик, давлат, араблар,, маданияти, қорабайир, мушколи хошимий.

Тарихий, маълумот манба ва жой номлари, шунингдек, тил ва этнографик маълумотлар тўғрисида ўрганилади. VII асрнинг иккинчи ярмида арабларнинг Марказий Осиё ҳудудига 712 йилда Қутайба бошчилигида бостириб киришган. Улар ўша вақтларда Самарқанд, Бухорони қўлга киритган IX асрга келиб эса, араблар Марказий Осиё ҳудуд бўйлаб, кенг жойларда ҳукмронликни ўрнатишди. Улар ўша даврларда кўчманчилик билан шуғулланишган.

Араблар Марказий Осиёга ислом дини олиб, киришган. Натижада ислом дини кейинги асрларда Моворауннаҳрда кенгроқ тарқалди. Айниқса, маҳаллий халқлар турмуш тарзи, маданиятида ўзи аксини топди. Араблар кириб келгандан сўнг араб, тили давлат ишлари ва илм-фанда чуқур илдиз отган. Ўрта Шарқда, балки Марказий Осиёдаги, олимлар орасида ҳам кенг тарқалди. Жумладан, араб тил билан ал-Фаробий, Ибн Сино, ал-Хоразмий ва Берунийни ўз асарларда ёзишган. Араб тилида ислом аҳкомларини кенгроқ тарқалишида, Имом ал-Бухорий, Имом ал-Мотуридий ва бошқаларни хисса алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимдир. Марокаш саёҳатчиси Ибн Баттута (1304-1377) Мавораннаҳр олимлари билан ўз тилида эркин гаплашган.

Араблар илк кўчиб келиб, ўрнашган жойлари турли, Марказий Осиёда кенгроқ ҳудудларида тарқалган. Кейинчалик, араблар ҳаттоки, ёпиқ жойлар шаҳарларда, ўзлари учун махсус қароргоҳларда истиқомат қилишди, кейинчалик, ўша жойлар араб ном билан аталиб бугунги кунимизгача сақланиб қолинган. Натижада, Мовароуннаҳр ва Хуросон махсус араб қишлоқлар пайдо бўлди.

Кейинчалик, шаҳарларда яшаган араблар, маҳаллий аҳоли билан ассимиляция жараёнлари юз берди. Маҳаллий аҳоли билан кўп асрлик (яқин мунобатда бўлишга қарамай, араб тили сақлаб қолишган.) Улар жонли араб тилидан фойдаланилган, унинг таркибий қисмлари, маҳаллий тилларга, кейинги асрларда ўз таъсирини кўрсатганлигини кузатиши мумкин. Йирик араб гуруҳлари жойлаштирилган кўчманчи, араблар ўзларининг хусусиятини кўпроқ, сақлаб, қолишган, хусусан, ўз она тилини сақлаб қолишди.

Арабларнинг бир қисми нафақат Арабистон балки Хуросоннинг ғарбий ва жанубий-ғарбий вилоятларида Марказий Осиёга кўчиб, кетган бўлиши мумкин. Мисол учун қабила номи "мол-мулкларини" Марказий Осиё араблар орасида кенг тарқалган тушунча, Эрон, Хуросон ва Кермон Иезда Араб шарқий ҳудудларида кенг тарқалган.

Кейинчалик бир гуруҳ араблар Балх туманида Андхуй, Ахчи (қабилалари сапони ва тайбоний) шимолий яшаб келишган. Улар Насаф (Қарши) ва Ҳисор жойлашиб, кейинчалик Самарқанд вилояти Каттақўрғон тумани яқинида жойлашди.

XVI асрдаги ҳужжатларда, Қашқадарёнинг текис қисмида яшайдиган, араб бадавийлари ҳақида жуда кўп маълумот мавжуд. XVIII асрга келиб, араблар бутун Марказий Осиё хонликларида жойлашган, лекин уларнинг кўпчилиги, Бухоро амирлигида яшаган. Бу ерда аҳолининг катта қисми фарқли ўлароқ улар "арабий ўқлари", ёки "шатта ўқлари" га тўлашган.

Тарихий ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши, Марказий Осиёда сони жиҳатдан энг кўп тарқалган халқлар бу араблар ҳисобланади. Улар асрлар давомида кундалик ҳаётда, арабларни диний ихтилоф йўқлиги тожиклар, ўзбеклар билан арабларнинг босқичма-босқич бирлашувга олиб туркманлар. Арабларнинг аксарияти узоқ вақтдан буён ўз она тилларини йўқотилган, кишилар мавжуд ҳозир эса ўзбек ёки тожик тилларини

билишади (баъзида араб тили иккинчи тил сифатида сақланиб қолинган). Айни пайтда, она тилини биладиганлари ўтган асрда арабларнинг қорабайир, мушколи хошимий, каби уруғлардан иборат. Бухоро вилоятидаги Гиждувон ва Вобкент туманларидаги қишлоқларида Қашқадарё вилояти Миришкор туманидаги Жейнов қишлоғида яшовчи араблар, фонетика сўз бирикмаларида ва синтаксида сезиларли ўзгаришларга учраган.

Бухоро, Қашқадарё – икки (камида) Ўзбекистон араб лаҳжа гуруҳлари мавжуд. Бухорода араб тилида асосан тожик тилини таъсири кучли, Қашқадарёда эса – туркий тиллар таъсири кузатиш мумкин. Бухоро ва Қашқадарё араблар деярли бир-бирига яқин гаплашади. Айни пайтда, арабларнинг кўпчилиги дарё, ўрта ва қуйи оқимида яшайди. Зарафшон, Самарқанд Қоракўл воҳасида, Амударё чап қирғоғида – Чоржуй (Туркманистон) Амударё жойларда Питнак ва Шовот атрофида жойлашган. Араблар Навоий вилояти, Конимех туманида араблар яшаб келишган. Ҳозирги кунда эса бу ҳудудларда яшаб, келаётган араблар ўзбеклашиб бўлишган.

Қашқадарё ҳудудидаги арабларнинг бир гуруҳ жанубий-шарқи водийларга яъний Сурхондарё вилояти, Шерабод туманида, Фарғона водийсининг шарқида истиқомат қилувчи араблар Кафирниган, Вахш, Кўйилсу истиқомат қилишади. Бухоро, Қарши, Каттақўрғон, Кўлобод, Нурота, Шерабод ва бошқа ҳудудларга бир неча катта кичик араб оилалар бориб жойлашган. Мисол учун Бухоро, Қарши, Каттақўрғон, Самарқанд ва бошқа) ҳудудларда араб қабилалари қурайш, шайбонийдан, оммавий, балук қабила яшаб келишган.

XX аср бошида Марказий Осиёда 54 мингдан ортиқ ишини ташкил қилинган бўлса, шулардан 2077 киши араб тилини билишади. 1929 йилда Ўзбекистон 28 минг араб, яъни умумий аҳолининг 0,5% ниташкил қилади. 1959 йилда, 5,4 минг, Совет тузимининг таъсир натижасида улар араб тилида гаплашган.

Арабларнинг асосий қисми чорвачилик, қишлоқ хўжалигида фаолият юритишган. Энг илғор чорвачилик саноати қоракўлчилик туя ва жанубий ҳудудларини ташкил этилади. Улар буғдой, арпа ва беда экишган. Советлар даврида араблар пахта этиштириш билан ҳам шуғуллана бошлади.

"Қиз гилам" бир хил - ингичка, дастлаб безакли, қизил бир ошиқни, қалин, сеп кўрди. асосан икки хил гилам - уй қурилиши хунармандчилиги, пахта мато, айниқса, тўда гилам тўқишган. Иккинчиси - сотувга тайёрланган, "бозор гилам" ёки "араби гилам", асосий нақш - мураккаб композициялар билан моҳирлик билан бирлашган геометрик шакллардан иборат ҳисобланади.

Ўзбек гилам, араб нақш фарқли ўлароқ Марказий Осиё хижрат араблар кўплаб, авлод анъаналари давомийлигини таклиф этишган. Уларнинг орасида туя юнғидан чекмонлар таёрлашган.

Айни пайтда араблар республиканинг халқ хўжалигини барча соҳаларида, саноат, савдо, таълим соҳасида фаолият олиб борилмоқда.

Марказий Осиё арабларнинг миллий кийимлари Қамаш и Жейнов қишлоғида, заргарлик буюмлари ва бош кийимларида аёллар кийимида баъзи хусусиятлар сақланиб қолган. Авваллари бу ҳудудларда аёллар бурун септумида (қишда) қулоқга илиб қўйишган. Ярим кўчманчи ўзбеклар сингари, улар ўтмишда юзларини ёпиб юришган.

Марказий Осиё араблар ҳали ўз халқлари ичидаги никоҳларга қаттиқ риоя қилишади. Айниқса, қизларнинг никоҳсизлар юриш қаттиқ қораланган. Танланган қариндошлар билан никоҳ ришталарни боғлашган. Ҳозирги кунда кичик оиланинг билан бирга катта ажралмас патриархал оилалардан иборатдир.

Адабиётлар:

1. Андреев М. С. Некоторые результаты этнографической экспедиции и Самаркандскую область в 1921 году // Известия Туркестанского отделения РГО. Ташкент, 1921. Т. 17.

2. Джугары Бухарского округа и кишлака Джейнау Кашкадарьинского округа Узбекской ССР // Записки Коллегии востоковедов при Азиатском музее АН СССР. Л., 1930. Т. 5.

3. Валия С. Л. К истории среднеазиатских арабов // Труды второй сессии Ассоциации арабистов, 19-23 октября 1937 г. ТИВ. Вып. 36. М., 1941.

4. Он же. История Бухары, или Трансаксонии, с древнейших времен до настоящего времени / Пер. А. И. Павловского. СПб., 1873. Т. 1-2.

5. Винников И. Н. Арабы в СССР // Советская этнография: В 4-х т. М., 1940.

6. Григорьев В. В. Россия и Азия. Сборник исследований и статей по истории, этнографии и географии. СПб., 1876.

7. Мулладжанов И. Население Узбекской ССР: Справочник. Ташкент, 1989.

Т.Ж. БАРФИЛДНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ АРАБЛАРИ ҲАҚИДАГИ ФИКР-МУЛОҲАЗАЛАРИ

Искандаров Ш.А.

Тошкент тиббиёт академияси

Аннотация. Ушбу мақола Ж.Барфилднинг Марказий Осиё араблари ҳақидаги фикр-мулоҳазалар унда назарий ва бахсли масалалар тўғрисида турли хил ғоялар шаклланди. Араблар форс тилида гаплашадилар уларни ўзлари келиб чиқишларни яъний қатағон ва Бадахшон ҳудудида яшаб келаётган араблар билан яқин муносабат бўлишган. Чор Россияси Ўрта Осиёни босиб олгандан сўнгиши, натижасида Бухоро амирлиги ҳудудида истиқомат қилиб келаётган арабларни маълум қисми ўз чорва молларини